

**Бойченко Михайло Іванович,**  
головний науковий співробітник  
відділу історії та філософії освіти  
Інституту педагогіки НАПН України,  
доктор педагогічних наук, професор

## ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ЯК ТВОРЕЦЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНИ

**Н**аціональна ідея не може бути чиїмось персональним витвором, і водночас вона має багато своїх творців. Одним із них для України, безумовно, є Пантелеймон Куліш. Його внесок у творення є особливо цінним, враховуючи те, що він був одним із піонерів її утвердження. Власне, Куліш не просто доклав рук до цієї справи, а здійснив величезну культурну місію, яка й досі належним чином не оцінена, оскільки й досі повною мірою не вивчена. Куліш був для України водночас просвітником, романтиком, модерністом — те, що не суміщалося у теорії, отримало у особистості Куліша неповторний і нероздільний сплав. Життя Куліша не меншою мірою, аніж його наукова і літературна творчість були не просто втіленням національної ідеї України, а її малою моделлю — з усіма радостями і печалями, геніальними знахідками і прикрими втратами, перемогами і зрадами, суперечностями і колізіями (Куліш, 2005). Це була не виставкова, глянцева національна ідея, але її народжена самим життям, його реаліями природна стихія.

Вражаюче виглядає постать Пантелеймона Куліша у порівнянні з визнаним Україною та всім світом національним героєм Тарасом Шевченком. Саме Куліш, а не Шевченко, мав би стати національним символом для України — але не став, хоча зробив для цього, здавалося би, усе можливе. Куліш, а не Шевченко, був автором першого українського

фонетичного правопису «кулішівки», на якій потім виходили друком і «Кобзар» Шевченка, і твори багатьох інших українських письменників, і журнал «Основа». Саме Куліш, а не Шевченко, був автором «Граматики» — одного з перших українських букварів-читанок. Куліш, а не Шевченко, був головним автором першого повного українського перекладу «Біблії» (Протоіерей, 2018). Куліш, а не Шевченко, був одним з лідерів Кирило-Мефодіївського братства. Куліш, а не Шевченко, був автором однієї з перших історій України. Куліш, а не Шевченко, був автором першого українського історичного роману «Чорна рада», який накреслив на століття орієнтацію на козацтво як на культурний код українства. Куліш, а не Шевченко, написав двотомні «Записки о Южной Руси», які були для свого часу відкриттям цілого етнографічного континенту. Куліш, а не Шевченко, був успішним перекладачем світової класики українською (Москаленко, 2006). Куліш, а не Шевченко... Можна було би продовжувати дуже довго. Але. Одне «але», яке перекреслило багато і багато здобутків Пантелеймона Куліша: після арешту Куліш перестав боротися за Україну політично, і не просто зосередився на культурному творенні України, але також і прийняв її долю як частини Росії. Ось — те, що радикально відрізняє його від Шевченка, який міг і писати російською, і висловлювання дозволяти собі ніби російські, але — лише на позір, залишаючись і в душі і в творчості ворогом Росії. Тоді як Куліш Росію як ворога не бачив, в усякому разі не боровся з нею, як з ворогом. Куліш писав російською не менше, аніж українською: він був повною мірою двомовним — навіть особисті листи писав переважно або російською, або суржилом. «Хуторянська» Україна Куліша — мила до щему серця, гарна, ніжна, залишалася полонянкою Росії, кращою долею для якої було тихо радіти, що її не чіпають. Такою була ціна свободи творчості, яку заплатив Куліш. Чи варто було йому приймати долю Фауста? Оманливо легке питання, на яке нема очевидної відповіді, в усякому разі очевидна відповідь найімовірніше виявиться хибною. Куліш пожертвував

своїм ім'ям і своєю славою національного героя заради української справи. Але чи виграла від цього національна ідея України? Чи не увійшла разом з Кулішем до національної ідеї України оця двозначність, засаднича компромісність, занадто велика готовність прощати, прощати усе, навіть непростенні гріхи...

І все ж, якщо Куліш не став українським національним героєм у 19 та 20-му століттях, він все ж не став і національним антигероєм (хоча й був на межі такого «досягнення»). Можливо, справа у тому, що Куліш не був модерною постаттю, хоча й зробив багато властивого модерним діячам. Усе життя Куліша невловимо нагадує постмодерних героїв — героїв літературних романів «Уліс» та «Маг», а також їхніх авторів — Джойса і Фаулза. Мабуть, все ж не випадково Пантелеймон Куліш був прекрасним перекладачем українською. Варто сказати, що він робив перші переклади світової класики — досить було би лише взяти до уваги його переклад «Гамлета» Шекспіра, яким захоплювався Іван Франко і написав навіть до нього передмову, а було ще й багато інших успішних перекладів (Лучук, 2011). Такий перекладацький успіх пояснюється не лише чудовим знанням рідної мови, але й тонким відчуттям світової і європейської культури. Можливо, Куліш своїм життям випередив набагато свій час і шукав в сучасній йому Україні ту постмодерну, європейську Україну, яку ми повною мірою не здобули ще й досі.

### Література

1. Куліш П. (2005) Повість про український народ. Моє життя (Жизнь Куліша). Хутірська філософія і віддалена од світу поезія. (Упорядкування, передмова, переклад, примітки — Олександр Шокало). К.: Редакція журналу «Український Світ», 384 с.
2. Лучук О. (2011) Пантелеймон Куліш і Шекспір: перекладацький проект XIX ст. *Ренесансні студії*. Вип. 16-17. Запоріжжя: КПУ, с. 252-284.

3. Москаленко М.Н. (2006) Нариси з історії українського перекладу. З. У: *Vsesvit*. 2006 № ¾ URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/146/41/>
4. Протоіерей Андрій Ухтомський (2018) Історія перекладів Біблії українською мовою. Частина II URL: <https://r500.ua/istoriya-perekladiv-bibliyi-ukrayinskoju-movoyu-chastina-ii/>

**Гоголь Наталія Валеріївна,**

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
докторантка відділу  
історії та філософії освіти  
Інституту педагогіки НАПН України*

## **ВІДОБРАЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ РОЗДУМІВ П. КУЛІША ПРО МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ У ЗБІРКАХ «ДОСВІТКИ» ТА «ХУТОРНА ПОЕЗІЯ»**

**В**изначним є внесок П. Куліша в розвиток української ліричної та ліро-епічної поезії. Варто наголосити на тому, що віршувати П. Куліш почав ще на початку 40-х рр. Однак його історична хроніка («епопея») «Україна» (1843 р.), стилізована під українські народні думи, успіху не мала. Твір складався із фрагментів автентичних народних дум, що були доповнені стилізаціями автора. Поєднання уривків давніх фольклорних творів із новочасним авторським компонуванням, на думку тогочасних критиків, виявилось неорганічним.

До віршування П. Куліш повернувся на початку 60-х рр. Під час перебування в Італії в 1861 році до нього прийшло поетичне натхнення, що матеріалізувалося низкою ліричних віршів і поем. Першою поетичною збіркою «Досвітки» митець